

Hendikepirana deca tretiraju se, pre svega, kao deca sa posebnim potrebama. Hendikep nije ni prokletstvo ni božja kazna, već samo varijacija, odstupanje od normale u onoj meri u kojoj je potrebna pomoć i prilagođavanje okolini (i okoline hendikepiranom detetu, svakako). Iz takvog pristupa rezultiraju pravo na poseban postupak, na manje restriktivnu okolinu, na posebnu brigu i staranje, na posebno zastupanje, na dostojan život. I na kraju, vis a vis prava dece, stoje obaveze države, okoline, porodice - kao prava i obaveze drugih lica da bi se prava dece ostvarila.

Sadržaji ove, po obimu nevelike ali, knjige koncentrisanog izraza, u mnogo čemu se ispoljavaju kao etalon za procenu u kojoj su meri danas noviji međunarodni dokumenti ugrađeni u domaće zakonodavstvo o pravima dece i u praksu društvene brige o deci. Njen neveliki tiraž (500 primeraka) ne omogućava da dođe u ruke svih onih koje bi prava dece - u oblastima obrazovanja, zdravstvene zaštite, uprave i pravosuđa, socijalnog rada, društvene brige o deci, kulture i stvaralaštva - mogla interesovati. Ali, neka bar dođe u ruke onih koji kreiraju politiku, propise, razvojne programe i planove, koji se bave naukom u oblasti prava dece i ljudskih prava i sloboda uopšte. Ona obeležava uzlete u oblasti prava dece pred kraj druge dekade posle Međunarodne godine deteta (1979). Zato ovu knjigu treba čitati i iščitavati.

Luka Todorović

Jacques Vallin, Stan D'Souza, Alberto Palloni
MEASUREMENT AND ANALYSIS OF MORTALITY
(New Approaches)
Clarendon Press, Oxford, 1990, pp. 405

U cilju ukazivanja većeg značaja analizi mortaliteta, u okviru Međunarodnog udruženja za naučno proučavanje stanovništva osnovan je Komitet za komparativne promene mortaliteta. Od osnivanja (1980)

do danas, u organizaciji ovog Komiteta, održano je više međunarodnih seminara koji su se bavili proučavanjem mortaliteta s raznih aspekata i okupljali naučnike različitih profila koji su ovoj temi prilazili sa stanovišta svojih disciplina, a sve u sklopu rešavanja osnovnih metodoloških pitanja.

Poslednji od ovih seminara održan je i Sijeni (Italija) jula 1986. godine. Okupivši četrdeset različitih naučnika (demografa, sociologa, lekara, antropologa, statističara i drugih) iz dvadeset zemalja sveta, ovaj seminar je za osnovni cilj imao analizu postojećih trendova smrtnosti i davanje novih rešenja u prikupljanju i analizi podataka u oblasti mortaliteta.

Measurement and Analysis of Mortality upravo predstavlja zbornik od 19 najznačajnijih referata s pomenutog skupa. Treba istaći da ova knjiga nije samo obična reprodukcija ovih referata i izlaganja, već predstavlja i doprinos njenih urednika (Jacques Vallin, Stan D'Souza, Alberto Palloni) u doradivanju ovih tema.

Knjiga *Measurement and Analysis of Mortality* podeljena je u tri dela. Prvi deo, koji se sastoji od osam poglavlja (zapravo referata koji su izloženi na seminaru), bavi se novim i tradicionalnim pristupima u prikupljanju podataka o mortalitetu. Drugi deo od šest poglavlja obrađuje modele i metode u analizi mortaliteta, dok pet poglavlja trećeg dela analiziraju diferencijalni mortalitet i uzroke smrti.

Prvi deo u kome se, dakle, prezentiraju stari i novi načini prikupljanja podataka o smrtnosti zapravo je pokušaj iznalaženja što adekvatnijih rešenja za problem nekvalitetnih i nedovoljnih podataka o mortalitetu na koji se nailazi u nerazvijenim zemljama sveta. Osim toga u ovom delu knjige su izložena i neka nova iskustva razvijenih zemalja, sa inače daleko kvalitetnijom statistikom, vezana za prikupljanje i sređivanje informacija koje se tiču smrtnosti.

Prva tri poglavlja prvog dela se bave skorašnjim dostignućima u proceduri prikupljanja podataka koja su do sada već primenjivana, a to su, pre svega, populacione laboratorije i razni pregledi i analize mortaliteta sa više aspekata. U prvom poglavlju (S. D'Souza) reč je o populacionoj laboratoriji Matlab u Bangladeša koja predstavlja vrlo

značajan izvor informacija za demografe i epidemiologe. Detaljno su razrađeni upitnici i registri smrtnosti. U ovim upitnicima se, pored standardnih pitanja, pominju i pitanja vezana za domaćinstva (pol, religija, veličina domaćinstva, imovinsko stanje koje se odnosi na broj domaćih životinja u posedu domaćinstva i veličinu zemljišta, zanimanje, nivo obrazovanja članova domaćinstva i sl.) a takođe i pitanja vezana za dostupnost javnih, obrazovnih, zdravstvenih, ekonomskih i drugih institucija u selu. Na osnovu svega iznetog stvorena je kategorija "domaćinstva na riziku", zapravo u pitanju su domaćinstva koja su više ili manje izložena riziku morbiditeta ili mortaliteta, zahvaljujući (ne)postojanju faktora pomenutih u upitnicima. Posebno je proučavan mortalitet odojčadi i male dece, a koji je u vezi sa iznetim socio-ekonomskim faktorima iz upitnika. Tako se i došlo do očekivanog rezultata o inverznoj korelaciji između, na primer, nivoa obrazovanja članova domaćinstava i nivoa mortaliteta odojčadi i male dece ili, na primer, između imovinskog stanja domaćinstva i ovog mortaliteta.

Na sličan način u drugom i trećem poglavlju autori E. van de Walle i J. M. Sullivan govore o poboljšanju postojećih i traženju novih načina za prikupljanje podataka o mortalitetu u nerazvijenim zemljama.

Četvrto i peto poglavlje istražuju potencijalne rezultate intenzivnije saradnje između demografa i drugih naučnika iz srodnih disciplina. Demografi, naročito u poslednje vreme, sve više koriste metode drugih naučnih disciplina, posebno epidemiološki metod i metode medicinske antropologije. U četvrtom poglavlju autor R. H. Gray podvlači značaj epidemiološkog metoda u istraživanju, koji, iako se zasniva na malim mada ekonomičnim uzorcima, omogućava vrlo detaljna testiranja mnogih radnih hipoteza. Naročit značaj epidemiološki metod dobija u analizi mortaliteta s aspekta uzroka smrti s obzirom da se u epidemiologiji proučava korelisanost između određenih faktora rizika i određenih bolesti, odnosno smrti koja je rezultat te bolesti.

U petom poglavlju autor C. Uche objašnjava značaj korišćenja antropološkog metoda u analizi mortaliteta. Bitan deo ovog poglavlja odnosi se na klasifikaciju bolesti odnosno uzroka smrti u nerazvijenim afričkim zemljama na: prirodne, natprirodne i kombinovane. Ova klasifikacija nastala je kao rezultat anketiranja stanovništva o uzrocima

smrti i bolesti u nekim afričkim selima. Kao prirodni uzroci smrti pominju se virusi i bakterije, dok su natprirodni rezultat delovanja sila bogova, duhova crne magije i neprijatelja. Zapravo bolesti kao što su malarija, dizenterija, dijabetes, dečje boginje i druge, stanovnici najčešće objašnjavaju prirodnim uzrocima. Diarea, glavobolja, i stomačni bolovi tumače se kombinovanim dejstvom prirodnih i natprirodnih uzroka, dok se bolesti kao što su epilepsija, upala pluća, astma i paraliza svrstavaju u natprirodnu kategoriju. Zahvaljujući svemu navedenom stanovništvo se u veoma malom procentu obraća lekarima i stručnom osoblju u situacijama kada se bolest javi, a mnogo češće raznim travarima, prorocima, vračima i sl. S obzirom na, kao što se vidi, priličnu specifičnost antropološkog metoda, na demografu je da odluči u kojoj meri će ovaj metod upotrebiti u svojim analizama.

Poslednja tri poglavlja prvog dela analiziraju - ono što je u statistici nerazvijenih zemalja zapostavljeno, a opet toliko prisutno kod razvijenih zemalja - medicinske uzroke smrti. U nerazvijenom delu sveta postoji veoma izražen problem slabe evidencije uzroka smrti. U Africi se samo manji broj smrti zvanično registruje, a još manji broj smrti ima zvaničnu medicinsku dijagnozu o uzroku smrti. U ovim zemljama gotovo je nemoguće dobiti zvaničnu medicinsku statistiku o uzrocima smrti koja je uporediva sa onom koja postoji u razvijenim zemljama. Može li se ovaj jaz prevazići? Na ovo pitanje odgovor su pokušali da daju O. Fontaine u sedmom i P. W. Stephens u osmom poglavlju zalažući se za pojednostavljenu i lako primenljivu šemu uzroka smrti i bolesti.

U *drugom delu* tri poglavlja se odnose na probleme specifične za zemlje u kojima su statistički podaci retki i niskokvalitetni. Sledeća tri poglavlja stavljaju akcenat na razvijene zemlje sa daleko ažurnijom i potpunijom statističkom bazom podataka. Tokom 60-ih godina nizak kvalitet podataka u Africi stimulisao je stručnjake da stvore vrlo pouzdane modele za mortalitet i fertilitet koji se zasnivaju na podacima iz registra zdravstvenih ustanova koji su znatno potpuniji od podataka koje daje vitalna statistika. Ovi modeli su se naročito pokazali uspešni u afričkim zemljama koje su bivše francuske kolonije. S obzirom na prilično nerazvijenu vitalnu statistiku ovih zemalja, demografi, statističari i drugi stručnjaci su u stalnom nastojanju da otkriju alternativne izvore podataka koji će biti korišćeni za stvaranje procena o vitalnim događajima. Tako,

na primer, u prvom poglavlju ovog dela P. Fargues izlaže više metoda za procenu mortaliteta odojčadi i male dece koja se bazira na podacima iz registra porodilišta. U sledećem poglavlju D. C. Ewbank diskutuje o izboru optimalnog modela mortaliteta koji se zasniva na indirektnim metodama za merenje mortaliteta odojčadi u Istočnoj Africi. U okviru trećeg poglavlja A. Palloni se takođe bavi procenama mortaliteta, ali ovog puta u posebnim kriznim situacijama kada dolazi do nagle promene u nivou smrtnosti. Autor ovog poglavlja navodi tri najčešće krizne situacije karakteristične za nerazvijene zemlje: rat, glad i epidemije. Rat, koji dovodi do naglog povećanja smrtnosti, najviše pogađa starosnu grupu između 15 i 50 godina, a što se selektivnosti po polu tiče, onda je svakako veoma povećan mortalitet muškog dela populacije. Glad, koja postepeno povećava nivo smrtnosti stanovništva, najviše ugrožava starosnu grupu od 1 do 10 godina i to više ženski nego muški pol. Ovo se objašnjava posebnom osetljivošću male dece kojoj su u tom uzrastu izrazito potrebne veće količine hranljivih materija. Nejednaka raspodela malih količina hrane u okviru jednog domaćinstva, a koja je uglavnom polno selektivna, objašnjenje je većeg mortaliteta ženskog stanovništva. Što se većih epidemija tiče njihov uticaj na mortalitet pojedinih starosnih grupa ili određenog pola zavisi od vrste bolesti koja je izazvala epidemiju, a pre svega, od brzine i intenziteta njenog širenja. Tako, na primer, kod epidemija malih boginja najugroženija su deca u uzrastu mlađem od 5 godina, a s druge strane u toku epidemije kolere naročito izraženo se povećava smrtnost odraslih i starih.

Naredna tri poglavlja ovog dela se odnose na stvaranje novih modela u okviru mortalitetne analize u zemljama sa razvijenom statistikom i kvalitetnim bazama podataka.

U četvrtom poglavlju G. Caselli daje empirijski model za analizu diferencijalnog mortaliteta (po polu, starosti, nacionalnosti i dr.) koji se zasniva na podacima iz statistike po pojedinim starosnim kohortama.

U svom referatu pod nazivom "Uzroci smrti i očekivano trajanje života" J. H. Pollard objašnjava doprinos koje je smanjivanje udela pojedinih bolesti imalo u povećanju srednjeg trajanja života. U najrazvijenijim zemljama znatno povećanje srednjeg trajanja života u poslednjih nekoliko decenija duguje se, pre svega, smanjenju kardio-vaskularnih oboljenja, što

se naročito odrazilo na smanjenje smrtnosti u starosnoj grupi 50-69 godina. Procenjuje se da je smanjenje kardio-vaskularnog mortaliteta sa više od 50% učestvovalo u povećanju srednjeg trajanja života. Za razliku od bolesti cirkulatornog sistema negativni trendovi u širenju bolesti neoplazmi su delovali u suprotnom smeru, što se naročito odnosi na srednje trajanje života muškaraca.

Treći deo se bavi promenama u strukturi mortaliteta po uzrocima smrti i metodološkim problemima u socio-ekonomskoj analizi mortaliteta. Prva tri poglavlja se odnose na pronalaženje odgovarajućih načina obuhvatanja medicinskih uzroka smrti. Sledeće poglavlje analizira i meri socio-ekonomske faktore mortaliteta. I na kraju, poslednje poglavlje ovog dela i ove knjige nudi statističarima nov metod za procenu morbiditeta indirektno preko podataka o mortalitetu.

Mortalitetna statistika po uzrocima smrti u razvijenim zemljama nailazi na dva osnovna problema. Prvi se odnosi na česte revizije međunarodnih klasifikacija bolesti, a drugi se tiče neravnomernog udela pojedinih bolesti u ukupnim uzrocima smrti. U prvom poglavlju J. Vallin i F. Mesle rekonstruišu serije podataka o mortalitetu prema uzroku, polu i starosti koje su primenjene u Francuskoj između 1925. i 1978. U sledećem poglavlju C. B. Nam iznosi svoju ideju o višestrukome, a ne samo jednom, uzroku smrti i ovo ilustruje na primeru bolesti neoplazmi u SAD. Značaj socio-ekonomskih faktora za mortalitet naročito podvlači R. D. Mare u pretposlednjem poglavlju ovog dela u kome predlaže iscrpne upitnike s pitanjima koji se odnose na razne socio-ekonomske varijante koje su vrlo bitne determinante mortaliteta. Autor navodi sledeće: rasa, godine školovanja, zanimanje i porodični prihodi i ispituje povezanost između ovih varijabli i nivoa mortaliteta.

Četiri autora poslednjeg poglavlja (V. Egidi, A. Golini, R. Capocaccia i A. Verdeccia) na potpuno obrnut način od autora pethodnih poglavlja prilaze analizi mortaliteta po uzrocima smrti. Oni ne postavljaju pitanje kako meriti doprinos pojedinih uzroka smrti, već kako da se već postojeća struktura smrtnosti po uzrocima smrti koristi kao indikator zdravstvenog stanja populacije, tj. kao pokazatelj morbiditeta. Ovi autori daju procenu stopa incidencije i prevalencije bolesti neoplazmi među muškarcima u Italiji koristeći podatke o mortalitetu uzrokovanom

bolestima neoplazmi, kao i različite pretpostavke koje se odnose na relacije između mortaliteta i morbiditeta.

Iako sadrži veliki broj autora i tema, što je čini krajnje heterogenom, knjiga *Measurement and Analysis of Mortality* je ipak homogena u jednom: nastoji da na nov način pristupi sve češćim metodološkim i drugim problemima s kojima se susreće jedna od najvažnijih oblasti u demografiji - analiza mortaliteta. Niz problema kao što su nedovoljnost i nepotpunost podataka o smrtnosti, često neodgovarajuća klasifikacija uzroka smrti, nedovoljno ispitan uticaj između velikog broja faktora različite prirode i mortaliteta, problemi vezani za stalno nastojanje za produženjem srednjeg trajanja života i sl., problemi su s kojima se demografi i drugi srodni naučnici stalno susreću i u tom smislu ova knjiga i njeni autori daju izuzetan doprinos pomenutoj tematici i šire, demografskoj nauci uopšte.

Svetlana Mudrenović

Dušan Došić

DEMOGRAFIJA SA STATISTIKOM

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

Novi Sad, 1996, str. 342

Demografija kao naučna disciplina sve više dobija na značaju kako na redovnim tako i na poslediplomskim studijama. Demografska znanja i njihovo prisustvo u sadržajima bliskih disciplina, kao i potreba da se neprekidno upotpunjuju i proširuju, rezultat je stvarnih potreba društva u celini. Jugoslavija ima velike demografske probleme i izražene regionalne razlike u demografskim kretanjima, te problematici stanovništva treba poklanjati posebnu pažnju. Važna uloga u tome pripada i obrazovanju budućih demografa, ali i onih koji se pitanjima